

0.

19946A L

DETORINTIE si DIREPTURI.

MANUAL PENTRU SCOLE POPORANE

DE

199461 D

DR. GIORGIU POPA.

Ed. I-a

—180081—

ARAD, 1885.

TIPARIUL DIECESEI ROMANE ORT.

Cap 1. Omul.

Ce suntem noi?

Suntem ómeni.

Ce este omul?

Corp si suflet. Adeca nici corp singur, nici suflet singur, ci amendóue inpreuna fac acea fiintia, ce o numim om.

Cap 2. Corpul omului.

Ce este corpul omului?

Este un organism, mai perfect de cât al plantelor si al animalelor, inzestrat de la Dumnedieu cu facultati séu putintie.

Cari sunt facultatile corpului?

Sunt cele cinci sentiuri esterne, adeca: vediu-tul, auditul, mirosul, gustul si tactul (ce altmintre se dice atingere séu pipaire.)

Cari sunt a nume organele sentiurilor esterne?

Organul vederii sunt ochii, al audirii sunt urechile, organul mirosului e nasul, organul gustului sunt in gura doi nervi ce se intind prin limba si cu aceia sentim gustul mancarilor si al beuturilor, in fine organul tactului e pelea ce acopere corpul intreg.

Cap 3. Sufletul omului.

Ce este sufletul omului?

Este substanti'a acea nemuritória, ce ni-a insuflat'o Dumnedicu, si carea necontenit lucra in noi prin facultatile séu putintiele sale.

Cari sunt facultatile sufletului ?

Facultatile sufletului, câte le cunoşcem, sunt patru, si adeca: 1. sentiul intern; 2. intieliginti'a; 3. vointi'a libera, si 4 dorinti'a fericirii eterne.

Ce face sentiul intern ?

Sentiul intern face se sentim impressiunile de placere séu de desplacere, ce ni le causéza veri o cercustantia esterna séu veri o stare din lontrul nostru d. e. impressiunea de placere ce ni-o causéza audirea unei cantari frumoşe; asia mai departe tot prin sentiul intern cunoşcem cand existe in lontrul nostru o bucuria, spaima, pietate, fóme, sete scl.

Ce face intieliginti'a ?

Intieliginti'a face se pricepem si se intielegem acele adeveruri, cari de sine sunt evidinti, séu la a caror'a cunoşcere putem ajunge prin cugetarea nóstra d. e. cumca ap'a curge, este un adever evident, adeca se vede; éra cumca cu adaparea vom folosi legumeloru de pe strat, este un adever ce ni-l cugetăm.

Animalele inca sentiesc fóme, spaima scl. deci au si animalele sentiu intern, si prin ce se desclinesce omul de animale ?

Animalele inca au sentiu intern, dar sentiul intern al animalelor se conduce numai de sentiurile lor externe, si se esprime in fapte de instinct (bold). Inse sentiul intern al omului se conduce de intieligintia, si se esprime séu prin vorba séu prin fapte de ale vointiei libere. Deci se desclinesce omul de animale prin aceea, că omul se conduce de intieligintia si posiede darul vorbirii si al vointiei libere.

Ce este vointi'a libera ?

Vointi'a libera este acea facultate, ca se putea face liber acel *bine* séu acel *reu*, ce vrem se-l implinim, dupa ce ne-a luminat intieliginti'a. Că vointi'a libera vine numai dupa intieligintia; si de unde lipsesce intieliginti'a, acolo nu pôte fi vointia libera, ci numai instinct animalic. Dara pre om in vointi'a sa libera trebuie se-l conduca intieliginti'a, carea ni spune, că facend bine avem se ne asceptăm la remuneratiune; éra facend reu, avem se ne asceptăm la pedépsa.

Ce este dorinti'a fericirii eterne ?

Este facultatea si nisuinti'a continua a omului, ca facend cea mai intielépta si mai buna intrebuintiare de tôte puterile corpului si ale sufletului seu, se devina fericit pre acest pament, éra dupa mórte se póta ajunge éراسي la Dumnedieu, de la care a purces si unde este fericirea cea eterna.

Cap 4. Detorintie si drepturi in generalu.

Ce se facem ca se ajungem la fericirea ce o dorim ?

Se implinim cu punctualitate detorintiele nóstre si se intrebuintiăm cu intieleptiune drepturile nóstre.

Ce este detorinti'a ?

Este se ascultăm de acel'a, care ni-a facut veri un bine séu ni-a dat veri un ajutoriu, si se implinim porunc'a lui.

Ce este dreptul ?

Este o pretensiune ca se ni ajute aceia, caror'a noi li-am dat ajutoriu; si este o regula: ce tie nu-ti place, altuia nu face.

Catra cine avem noi detorintie a nume ?

A nume avem detorintie

1. catra Dumnedieu carele, ni-a dat esistinti'a ;
éra dupa Dumnedieu avem detorintie

2. catra parinti, cà ne cresce si ne educa ; apoi
din porunc'a lui Dumnedieu avem detorintie

3. catra noi insine, si

4. catra vecinul ;

5. catra natiune, cà ni-a dat verb'a nationala, si

6. catra statulu in care locuim, cà ni da securitatea sociala.

Facia cu cine avem noi drepturi ?

Facia cu statul si cu membrii sei avem nu numai detorintie, ci si drepturi, pentru cà statul si-are de la noi subsistinti'a sa, adeca il sustienem noi prin contributiunile nòstre si prin servitiile nòstre militari.

Cap 5. Detorintiele catra Dumnedieu.

De unde cunòscem detorintiele nòstre catra Dumnedieu ?

Din religiunea ce ne-a invetiat Isus Cristos, fiul lui Dumnedieu, si se sustiene pana astadi in sant'a biserica crestina.

Carea este cea mòi mare detorintia din religiune ?

Se iubim pre Dumnedieu din tóta virtutea nòstra.

Cand iubim pre Dumnedieu ?

Cand inplnim cu umilintia si cu pietate poruncile dumnedieesci si cele bisericesci.

Cap 6. Detorințiile catra parintii,

Cine sunt parintii nostri ?

Dupa Dumnedieu, carele este creatoriul tuturor'a, parintii nostri sunt aceia, cari ne-au nascut si ne cresc. Ei ne invétia la scóla, a casa, la economia si la maiestria, cunoscintiele acelea de lipsa, cu cari se ni castigám traiul vietiei. Si ei ne educa spre virtute, dandu-ne essemple bune cu vorb'a si cu faptele lor.

Ce detorintie avem catra parintii nostri ?

Detorintie 1. de supunere si de ascultare, 2. de onorare si de respectare, 3. de recunoscintia si de multiamita ; — éra daca suntu in lipse, avem detorintia se-i sustienem, adeca se-i inbracám si se-i nutrim ; la morburi se-i vindecám, la dureri se-i mangaiám. Tóte acestea se le inplnim cu iubire, ca se se convinga parintii cá nu ne supera betranetiele si slabi-tiunile lor.

Cine se mai cuprinde in legatur'a parintésca ?

Fratii si surorile, cari cu noi si cu parintii dinpreuna facem o familia. De aceea sum detoriu catra frati si surori a me purtá : 1. cu amóre desinteresata, adeca carea nu ascépta resplatire ; 2. fratele séu sor'a mai mare trebuie se premérge cu bun essemplu celor mai mici ; 3. in cas daca mor parintii, fratele mai mare trebuie se pórté grige de cei mai mici ca un parinte, se-i crésca si se-i invetie. In fine, câtii facem o familia, toti trebuie se nisuim inpreuna ca in famili'a nóstra se domnésca pacea, ordinea, lucrul si tóte acele virtuti, cari pot intemeiá buna-starea familiei si onórea ei innaintea celor lalti ómeni.

Cap 7. Detorintiele omului catra sine insusi.

Ce detorintie avem catra noi insine ?

Avem detorintie pentru facultatile corpului nostru si pentru facultatile sufletului nostru, se le grigim si se le deprindem, ca se ni le desvoltăm.

Cari sunt detorintiele pentru corpul nostru ?

Pentru corpulu nostru avem aceste detorintie :

1. A spelá si a tiené in *curatia* corpul intreg si toate organele sale ; de asemenea se ni fie curate vestmintele noastre ; locuintiele destulu de spatióse si bine ventilate, cas'a si curtea maturate, pentru cá curati'a ni pastréza sanetatea ;

2. Se ne deprindem la *lucru* si se lucrám ne-contentit, pentru cá lenea ne slabesce, si ne baga in morb si in seracia ; dar lucrul intaresce corpul si ni castiga celea de lipsa spre sustienerea vietiei noastre ;

3. se ne *nutrim cu cumpet*, adeca mancarea si beutur'a se ni fie curate si de bun gust, dar se le cumpetám dupa lipsele noastre, cá mai bine mi este a remané un pic flamend si seteos, de cât a gustá peste mesura. Se ne ferim de inveninari, ce provin din fumatul tabacului, si mai ales din beuturile alcoolice precum e desclinit vinarsul séu rachiul.

Somnul si pausul se ni fie la timpulu recerut, adeca se nu dormim di'a, si fora de lipsa se nu veghiám nóptea, cá asia corpul se va aretá frumos si sprinten, precum i se cuvine ca locasiu al sufletului celui nemuritoriu.

Ce detorintie avem pentru sufletul nostru ?

1. *Intieleginti'a* nóstra s'o luminám, prin castigarea de cunoscintie adeverate si folositórie. Asia vom scapá de credinti'a desiérta si de prejudetiele ce tien

in frica si in spaîma pre cei neînvetiați ; si asîa vom sci împartî timpul si lucrul nostru ca se avem sporiu si se ajungem în starea buna, ce trebuie s'o dorim, pentru că numai cel în stare buna pôte se împlînescă cu îndemănare detorintiele sale catra sine si catra alții.

2. Vointi'a si dorinti'a năstra s'o conformăm si s'o supunem la *virtute*, adeca la acea regula în carea se cuprinde bunul sufletesc sêu moral.

Care este bunul moral sêu virtutea ?

Bunul moral este unul, adeca virtutea este un'a, totusi putem distinge patru virtuti, cari lucrând împreuna fac virtutea perfecta sêu supremul bun. Aceste patru virtuti sunt următoriele :

1. *Temperanti'a sêu moderatiunea*. Acést'a ne deprinde a stîmperă si a infrenă patimile si inclinațiunile năstre, si asîa se ne ferim a) de mēnia, b) de superbia sêu sumetia, c) de avaritiă si de resipire, d) de lacomia, e) de lăsu, adeca de mancari si înbracaminte mai multe de cāt ce sunt de lipsa, sêu mai scumpe de cāt ce sunt folositorie, f) de ura, si g) de invidia.

2. *Tari'a*, ce se mai dice *fortetia sêu barbatia*. Ne deprinde a devinge tôte pedecile ce s'ar opune la faptele cele bune, a perseveră în lucrul bun si a-l continuă ; si în fine veri ce necas ni-ar veni în viētia, se-l suferim cu paciintia si cu pietate, pentru că ce a placut lui Dumnezeu cauta se-i placa si omului. Deci se ne ferim de tanguiri, de vaietari si de plangeri, că acestea ne duc la desperatiune si ni slabesc facultatile năstre ; de asemenea se ne ferim de neghintiă si de neconstantia.

3. *Justiti'a sêu dreptatea*. Acést'a ne îndetorește se vietuim cu purtare onesta, si se dăm fiecui ceea ce

i se cuvine, lui Dumnedien adoratiune, parintilor a-scultare, ajutoriu fratilor si surorilor noastre, recunoscintia cui detorim recunoscintia, si in fine tuturor'a numai bine se li facem; inca si celor'a cari ni-au facut noa rele seu ne-au vorbit de reu, noi se li resplatim cu bine. Că daca ne-am întorce cu reu, a supra celui ce ni-a facut reu, atunci ar fi isbanda, dar nu dreptate; éra isband'a nu e onesta. Deci se ne ferim a nu cere de la cineva un ajutoriu nici indar nici împrumut, daca putem fi fora el; se nu remanem cuiva detorim in ceva; se nu primim de la nimene un lucru seu un servitiu ce nu l'am meritat, ce n'are cauza drépta se ni-l dee, seu pentru care nu am puté se-i dăm o resplatare cuvenita; se nu vatemăm cu verb'a seu cu fapt'a noastră persón'a cuiva, averea ori bunul seu nume; desclinit se ne ferim a vorbi de reu despre cei morti, ci daca nu sciim spune ceva de bine, atunci se tacem.

4. *Prundinti'a seu întieleptiunea*, ne deprinde a întrebuintiá binele ce-l avem seu ni l'am castigat cu ajutoriul celor lalte virtuti, asia ca între ómeni se ni sustienem bunul nume, dar mai vertos pentru ca sufletul nostru se póta asceptá in pace si liniscit judecat'a Creatoriului. Deci se ne ferim desclinit de violencia si de mintiuni, că acestea curund seu mai tardiu ni turbura pacea interna, si nu lasa un durabil nume bun in urm'a noastră.

Cap 8. Detorintiele catra vecinul nostru.

Cine este vecinul nostru si ce detorintie avem catra densul?

Vecinul nostru e fiecare om din lume, asia ne-a invetiat întemeiatoriul religiunei noastre, si ni-a deman-

dat se-i facem vecinului nostru, ceea ce dorim se ni faca altii nóa; adeca avem detorintie catra *corpul* densului: 1. pre cel flamend si seteos a-l nutrí, 2. pre cel gol a-l inbracă, 3. a primí pre cel strain, 4. a cercetá pre cei morbosi si pre cei ce sunt in temnitie, 5. a inmormentá pre cei morti scl. — éra catra *sufletul* vecinului detorintiele ni sunt: 1. a dá invetiatura folositoria celui neinvetiatu, 2. celui needucat a-i dá educatiune cu faptele si esemplele nóstre cele bune, 3. a mangaiá pe cei intristati scl.

*Ce regule a nume se le avem in vedere la in-
plinirea detorintielor catra vecin?*

Trebue se avem si aci in vedere cele patru vir-
tuti mari séu cardinali, d. e.

1. Daca dám cuiva un ajutoriu, atunci cum se dice: „se nu scie stang'a, ce face drépt'a“; cà cine primesce laud'a ómenilor pentru o fapta buna, perde remuneratiunea de la Dumnedieu. Adeca se nu ne sumetim cu fapt'a nóstra, cà sumeti'a este sminta séu pecat in contr'a *temperantie*. Tot asia pecatuesce si cel ce dà peste putinti'a sa, cà devine resipitoriu, séu cum se dice: „de bun, se face nebun,“ si ruinéza famili'a.

2. Daca ni-a venit seracul se ni céra, se nu-l lasám se stee la pragul casei nóstre, nici se-i dicem se mai ascepte, nici se-l trimitem se vina alta data si érasei alta data. Ci se ne aretám resoluti, cum pre-
tinde *barbati'a*, adeca se-i dám de graba ce avem de cuget, ca nu cumva prin amenarea nóstra el se se sentia lovit in sufletul seu.

3. *Dreptatea* cere ca se nu dám mult pentru scopuri mici, nici putien pentru scopuri mari; se nu

inbiàm invetiatura celuia ce a venit se ni cêra pane, si cand intindem lui darul nostru, se nu-i dicem vorbe aspre sel.

4. Cand cercetàm pre cel morbos, cercetarea sêu visit'a nôstra se n'o facem atunci, cand morbosului i-ar fi spre greutate. Daca facem o visita de condurere la cas de môrte, se nu vorbim familiei cuvinte de mangaiare in presinti'a celui mort, càm am pecatui in contra *intieleptiunei*, ci mai bine se plangem cu cei ce plang. Preste tot, la visite de amicétia sêu de recunoscintia se spunem indata càm pentru ce am venit, si visit'a se ni fie pre cât se pôte de scurta, dar se nu siedem pre capulu omului, desclinit cand scim càm are de lucru. Càm mai bine se ne poftésca cineva se mai remanem, mai bine se ne dorésca se venim si de alta data, de cât se i se urésca de noi. Desclinit urita este omului lucratoriu visit'a, ce i-o face cel carele nu are nici un lucru; deci *intieleptiunea* mai pretinde se ni alegem si timpul de visita, precum ne-a invetiat Dumniedieu càm atunci s'a dus cu ingerii la ospetiu la patriarcul Avram, cand Avram nu avea nici un lucru ci siedea la umbra.

De ôra ce seracii sunt aceia, cari mai a dese ori cer, deci ce trebuie se scim desclinit despre seracia?

Trbuie se scim cumca seraci'a este de dône fe-liuri, si a nume 1. unii sunt seraci din veri o in-templare trista, din neputintia sêu din nesciintia, dar nu din vin'a lor; 2. altii sunt seraci de leniosi, càm nu lucra. Dar proverbiul dice càm „fiecare serac, mi-rôsa a drac,” cand vede càm seraci'a sémena cu lenea, ca dône surori, càm amendône sunt trentiôse si amen-

doue cer. Inse noi se nisnim a cunósce seraci'a cea nevinovata, carea merita si careia detori suntem a-i dá ajutoriu, si s'o desclnim de catra seraci'a cea din lene, pentru ca pre lenios numai se-l trimitem la lucru.

Se nu dăm noi de lucru celui lenios?

Noi detorim celui lenios numai suatul că se mérga la lucru. Cu adeverat, ar fi mai bine, cand noi insi-ne i-am dá de lucru. Inse noi numai atunci putem face acést'a, cand avem timp si modru a grigi de densul ca se lucre cu diligintia spre indreptarea sa. Dar cand nu ni e indemana a grigi de densul, atunci nici de lucru se nu-i dăm leniosului, că se póte se ni strice pre ceia lalti lucratori. Si de pe lucratori, lumea judeca pre domnul economiei: servi nebuni sunt ai domnului nebun. Adeca, nimene nu va crede că este diliginte si intiept economul acél'a, ai caruia lucratori séu servitori sunt leniosi si trentiosi.

Daca seraci'a sémena cu lenea, cum se le putem desclni?

Sunt si semne externe de putem cunósce care este seracul, si care leniosul, a nume:

1. *Curati'a*, că seraci'a nevinovata ni se pre-sinta „desí sfarticata, totusi petecata si curata;“ inse lenea e numai sfarticata, dar n'a prins nici un petec, si nu e curata, ci e murdara si hidósa.

2. *Aerul* ce respandesce seracul in jurul seu, nu e nimenui spre greutate, că este curat. Dar jurul leniosului e de nesuferit, de unde s'a nascut proverbiul „e lenios de-i pute locul.“

3. Cu tóte acestea, fiind greu a face desclnire între seracia si lene, ni vine într'ajutoriu diregatori'a

civila, carea pre cei leniosi, daca ii prinde cà cersiesc, ii trage la raspundere si-i pedepseste, séu ii constringe la cutare lucru, sciind cà numai prin lucru se pot indreptá. Strabunii nostri romani trageau la raspundere pre acel'a, carele daruiá ceva unei asemenea persóne. Noi romanii de astadi, cà locuim mai vertos prin comune mici de ne cunóscem unii pre altii; putem desclini cu usiurintia pre cel lenios de cel serac, si nu asceptám ca adeveratul serac se vina se ni córa, ci noi ne grabim se-i ajutám, in modestia si cu credinti'a cà cine primesce si-l ajuta pre cel serac, pe Cristos Dumnediéu il primesce si-l ajuta.

Cap 9. Detorintiele catra natiune.

Ce este natiunea ?

Cuventul „natiune,” ce se deriva din „nat” séu „nascere,” cuprinde pre toti càti s'au nascut din aceeaasi parinti. Adeca este acea familia vechia, estinsa si mare, ce inbracisiéza pre tóte familiile mici si tinere.

Ceea ce ne intrunesc in o familia, tot acele-si legaminte parintesci ne intrunesc de ne fac se fim o natiune, si a nume :

1. Originea, ce se dice descendinti'a séu nascerea comuna. De unde urméza cà facultatile corpului si ale sufletului nostru ni sunt egali, si avem asemenea aplecare spre virtute.

2. Invetiatur'a si educatiunea comuna, la carea tienem tot mai mult pre di ce merge, convinsi fiind si noi de dis'a unui mare pedagog german, cà unde invetiatur'a si educatiunea nu e comuna si nationala, acolo e turnul de la Vavilon.

3. Comun'a amóre de frate la frate si de sora la sora, carea ne face se nu ne sentim straini, slabi si

singuri in lume, ci linisciti in convingerea că la necesitate multi ajuta unuia fie-cui.

4. Sórtea comuna, adeca comuniunea de bucuria la bine, si de superare la rele, a lungul trecutului istoric, si suvenirea acestei comuniuni; — éra in presinte interesarea pentru cultur'a intelectuala si morala a natiunei, pentru a pastrá averea si a desvoltá binele economic al ei, că pre acest pament — ce ni l'au lasat parintii ca se-l conservăm drept moscenire — trebuie se intemeiămu bunastare pentru fiii nostri, cari, fie in bine fie la rele, aci au se traésca, de dupa investiatur'a strabuna: „Fie panaa cât de rea, — tot mai bine 'n tiér'a mea!“

Asia este si *traditiunea* comuna, carea ni enaréza in prosa, in cantari si in balade faptele acelor eroi, cari si-au castigat merite pentru binele si luminarea natiunei.

5. Datinile si portul.

Datinile se referesc la modurile si manierele noastre in convenirile sociali, precum salutatiuni, primirea si redarea unei visite, oferirea unui ajutoriu séu servitiu si altele, cari tóte si fiecare in parte si-au formele lor din mosi-stramosi, stabilite cu intieleptiune si spre anumite scopuri, d. e. daca suntem in presinti'a celor mai in etate séu superiori, stăm la indepartarea cuvenita de căti-va pasi, nu vorbim pana nu suntem provocati, si atunci verb'a n'o lungim fora de lipsa, si ne ferim de veri ce gluma; — daca facem visita cuiva, n'asceptăm ca el se ni verbésca, spre a ne petrece, carele póte nu e pregatit, ci vorbim noi, că altmintre ne-am face uriti, precum dice proverbiul: „Uritul, din ce-e facut? Din omul care-e tacut!“

Portul, desí in forme diferescce ceva — dupa lipsele si indemanarea ómenilor si dupa influintiele climaticce — totusi are acea regula comuna, cà romanul se inbraca numai cu materi'a ce provine din economi'a sa, ce au tiesut si croit femei'a si fetele familiei sale. Astfeliu vestmintele densului sunt de provinciintia cunoscuta, curata si sanetósa. Nu se teme cà, cumperand un vestment de la negutiatoriu necunoscut, va aduce morb in casa. Sustienend acest port, spesele sunt mai putiene, si lucsul nu ruinéza. De aceea, cand s'a lapadat cineva de portul national, daca e barbat, proverbiul il amenintia: „Vai si amar de acel'a, pre care l'ajunge seraci'a in haine domnescei," éra daca e féta, si-aude batjocur'a: „De n'ar fi armén cu siétra, n'ai vedé féta 'nbracata," adeca e batjocorita cà negutiatoriul de armén a inbracat'o, dar nu diliginti'a ei.

6. Mai vertos de tóte ne léga limb'a, si de aceea i detorim stima multa.

Tóte aceste legaminte fac *nationalitatea* nóstra, si se numesc nationali. Éra conservarea séu pastrarea, si intarirea séu desvoltarea lor este detorinti'a nóstra nationala.

De ce limbei se cuvine stima multa?

Limb'a esprime cuget si invetiatura, asia ea cultiva om si natiune. Deci cultivarea nóstra recere se invetiàm a vorbí, ceti si scrie bine; se ne folosim de tóte instituttele pentru desvoltarea limbei, precum sunt mai ales scól'a nóstra romana si biserice'a nóstra, apoi reuniunile de literatura, de sciintie, de maiestria scl. — Voltaire, marele scrietoriu francesc, se plangea cà-l lipseasc doi ani din limb'a francésca, cât timp petrecuse densul in Angli'a, adeca el ni spune se nu in-

trerumpem invetiarea limbei, ca se nu se intrerumpa cultivarea noastră.

Ce detorim conatiunabilor ?

Noi li dicem si-i salutăm cu „frate“ si „sora,“ pentru că suntem într'o legatura casí familiara, deci recunoscem că li detorim amóre si ajutoriu; dar asia ne invétia si sant'a scriptura, cand ni spune cum a pedepsit Dumnedeiu pre fiii lui Iacov, cari au vendut pe fratele lor Iosif la negutiatori din Egipt pentru o panura pestritia,—că pre calea panurei si a lui Iosif a trimis Dumnedeiu in robia la Egipt intreg poporul lui Israil.

Cum se ne purtăm facia cu cei de alta nationalitate ?

Cu amicétia si cu multa afabilitate, desclinit cu compatriotii, că un patriotism ne léga se ne spriginim unii pre altii, si o patria avem de cultivat si de aperat. Intielegerea dintre noi face puterea patriei; si fiecarele are interes s'o véda tare. Deci cand suntem in atare societate, trebuie se fim cu consideratiune mai ales la urmatóriele :

1. Purtarea se ni fie de buna cuviintia, că cine ne vede, judeca despre noi si despre natiunea noastră, si avem interes se ne cunósca că suntem ómeni de intielegere.

2. In averile economice se ne aretăm cu ordine si cu pastrare, ca se se cunósca cumca nisuiam la aceea bunastare, carea póte folosi si ajutá unui compatriot in timp de lipsa.

3. Invetiaturile si deprinderile ce ni le-am castigat cu intieliginti'a séu cu virtutile noastre, se le comunicăm compatriotilor, si se primim si noi de la

densii cele folositoare, buna óra ungurul are un sentiment national, de póte cu dreptul servi de esemplu si altor'a; germanul are ordine in economia, desclinita ingrigire pentru vitele sale de lucru, nu le maltratéza, nu le bate, le tiene in curatia scl.

Acestea se le avem in vedere, si atunci nu vom remané inderetrul acelor'a, cu cari locuim inpreuna de dupa vointi'a lui Dumnedieu, ca se invetiám unii de la altii. Cà ni-ar fi rusine, cand am decadé intr'atát'a, ca unde se vede intre case frumóse si un'a urita, indata se se dica cà e romanésca, si intre sate cel mai urit se fie satul romanesc, séu se se dica cumca este a romanului vit'a slaba, ori calul ce de batut si de ustanit abia se trage pe drumul de tiéra.....

Ce este devis'a nóstra nationala?

„Se calcàm in urmele strabunilor nostri!“ cari au fost tari si mari de eroi in arme si de buni economi; dar gloriosi si laudati au devenit pentru omeni'a si pentru blandetiile lor, celea dintre sine si ca tra altii. Deci tot natul roman se se inbrace cu virtutile, si atunci se speràm cumca vom ajunge éراسي la marirea strabuna, precum se mēna vorb'a: din stegériu, stegériu resare; si din vultur, vultur nasce!

Cap 10. Direpturi si detorintie cetatienesci.

A. Statul si cetatianul.

Ce este statul?

Este acea societate, ce au infintiat'o ómenii pe un teritoriu anumit si sub un regim comun, d. e. Ungari'a e un stat, pentru cà popórele din ea, au teritoriu si regim propriu.

Care e scopul statului?

Scopul, pentru care ómenii au infintiat statul, este ca unindu-si toti puterile, se-si asigure unul al-tuia desvoltarea economica, intelectuala si morala.

Ce resulta din unirea puterilor in stat?

Din acel fapt, cà ómenii si-au intrunit puterile in stat, resulta puterea s'eu potestatea de stat.

Ce puteri are statul?

Statul, casí buna óra corpul omului, are puteri si organe. Mai insemnate sunt puterea legelativa a-deca carea face legile, si puterea essecutiva a-deca carea le efeptuesce s'eu indeplinesce. Amendóue aceste puteri lucra in anumite forme.

Câte sunt formele potestatei de stat?

Sunt dóue, un'a de domnia, si alt'a de guvernare.—

Ce ni spune form'a de domnia?

Ni spune cumca cine este capul statului, si cum s'a facut, d. e. unde se alege pentru câti-va ani, a-colo statul se numesce republica, si capul e presiedinte, ca in Franci'a, in Americ'a de nord scl. éra unde tot din o familia si pre viétia este capul, acel'a se numesce monarc si statul monarchia d. e. Ungari'a e monarchia, si monarcul nostru este Maiestatea Sa Francisc Iosif I imperat, rege si mare principe, din famili'a domnitória abisburgo-lotaringica.

Ce ni spune form'a de guvernare?

Ni spune cum se direg afacerile statului, si a-deca 1. daca le direge monarcul numai cu ministrii sei, atunci acea forma de guvernare se numesce ab-

solutista, e absolutism;—éra 2. daca si poporul este intrebat si ascultat se spuna dorintiele sale, atunci form'a se numesce constitutională, e constitutionalism. In Ungari'a, form'a de guvernare este cea constitutională, pentru că poporul este intrebat si trimite ablegati cari se spuna vointi'a densului.

Ce numim constitutiune ?

Sum'a acelor regule cari prescriu cum se lucre puterea legelativa si cea essecutiva, si ni aréta cari sunt drepturile si detorintiele cetatienilor.

Cine se numesc cetatieni ?

○ Toti membrii statului se numesc cetatieni, veri unde ar locui, fie in cetati, fie in orasie séu in sate. Se mai numesc si suditi séu supusi, pentru că detoresc statului ascultare si supunere.

B. Puterea legelativa.

Ce numim lege ?

In stat numim lege vointi'a tuturor cetatienilor, scrisa si espresa dupa formele ce le pretinde constitutiunea.

Cum se face legea ?

De óra ce nu se pot aduná la un loc atâte milíone de locuitori ca se se consulteze si se decida, de aceea constitutiunea a introdus urmátóriele forme si moduri, a nume :

1. Tot cam 30.000 de locuitori forméza un cerc de alegere, si aleg un ablegat (representant, deputat) ca se spuna vointi'a si dorinti'a lor, asia că din statul intreg sunt 439 de ablegati, cari se aduna in capital'a tierii, in Budapesta, intr'o casa, si acést'a se numesce cas'a reprezentantilor.

2. Tot în capital'a tierii în alta casa se aduna principii, contiî, baronii, metropolitii, epîscopii si alti magnati pe cari i-a chiamat monarcul a nume. Acést'a se numesce cas'a magnatilor.

3. Cas'a reprezentantilor si a magnatilor se numesc la olalta *diet'a* tierii; éra facerea legilor asia se intempla cà mai anteiu decide cas'a reprezentantilor, si decisul seu îl trimite la cas'a magnatilor, apoi daca îl primesce si cas'a magnatilor, atunci acel decis se supune la Maiestatea Sa ca se-i dee întarirea ce se dice santiunare,—în fine

4. acel decis se publica în tóta tier'a, si asia devine lege.

Deci numai aceea este lege, carea intrunesce di-sele patru conditiuni, adeca: se fie adusa de cas'a reprezentantilor, primita de cas'a magnatilor, santiunata de monarcul, si publicata.

Locuitorii toti aleg ablegat?

Nu toti locuitorii aleg séu votéza, ci numai aceia, caror'a legea li-a dat acest drept, numit drept electoral.

Cine are drept electoral?

Fie-care cetatién în Ungari'a, daca a trecut de 20 de ani, si

1. posiede barem un patrariu de pament, séu un venit anual corespundietoriu;

2. fiind maestru séu negutiatoriu, lucra barem cu un ajutatoriu (calfa),

3. toti onoratorii, adeca preotii, invetiatorii, doctorii, advocatii, notarii comunali scl.

Din colo de Délul-Mare, adeca în Transilvani'a are drept electoral cetatiénul care solvesce la stat o dare directa barem de 8 fl. 40 cr.

În fine, cine are drept electoral, trebuie se fie înscris în *list'a* (sirul) *electorală* din cercul unde locuiește și în care vre se voteze, că de pre lista se face votarea. Înscrierea în lista se pôte denegă numai celuiia, carele n'a solvit contribuțiunea de pre anul de mai înainte. Compunerea listei o face o comisiune, ce comitatul o alege a nume spre acest scop.

Cari sunt afacerile mai importante ale dietei?

1. Essaminarea și votarea bugetului. În buget se cuprind spesele statului pre un an, și venitele lui din cari se acoper acele spese. Ce nu se ajunge din venit, cauta se se suplinésca din dare (datia, contribuțiune) și de aceea diet'a votéza contribuțiunile.

2. Censurarea și revederea socotilor de pe anii trecuti.

3. Alegerea delegatiunei pentru afacerile comune ale monarchiei.

Cari sunt afacerile comune ale monarchiei, și ce este delegatiunea?

Regatul Ungariei este în comuniune cu celea lalte regate și tieri ale Maiestatiei Sale, și de aci provin afacerile comune 1. celea de resbel său militari, 2. cele esterne, adeca reprezentarea monarchiei și a intereselor sale pre la statele straine. Pentru aceste două afaceri comune urmăza și 3. un buget comun.

Deci alege diet'a din medilocul seu câti-va membri, ce se numesc delegati, și acestia împreuna fac delegatiunea ungurésca.

Celea lalte regate și tieri ale Maiestatei Sale, înca și-au ablegatii lor în senatul imperial di Vien'a, și din acest senat se aleg delegatii său delegatiunea austriaca.

Aceste două delegațiuni, cea ungară și cea austriacă, se adună într'un an în Budapesta și într'altul la Viena, adică se perondează.

În delegațiuni se votează bugetul afacerilor comune și se reved socotile ministeriilor comune.

C. Puterea essecutivă.

Cari sunt organele puterii essecutive ?

I. Ministeriul, II. Municipiile, și III. Comunele.

I. Ministeriul.

Cine numește miniștri ?

Maiestatea Sa numește singur ministru-presedinte, era pre cea laltii miniștri îi numește după propunerea ministrului-presedinte.

Câți miniștri sunt ?

Afóra de ministrul-presedinte mai sunt încă opt miniștri, și a nume :

1. ministrul de lângă person'a Maiestatei Sale, — 2. cel de interne, — 3. de finanțe, — 4. de culte și de instrucțiune publică, — 5. de justiție, — 6. ministrul lucrărilor publice și al comunicațiilor, — 7. al agriculturii, industriei și comerțului, — 8. cel pentru apărarea țării.

Aceștia împreună compun guvernul său ministeriul parlamentar și responsabil.

De ce ministeriul se dice parlamentar ?

Pentru că miniștrii se numesc dintre ablegatii din parlament adică din dieta, și ca miniștri erau au loc în amândouă casele parlamentului.

De ce ministeriul se dice responsabil ?

Pentru că este detoriu se răspunda de toate faptele sale, despre câte va fi *interpelat* (adeca întrebat) în dietă. Apoi diet'a votează, și dacă majoritatea de voturi (adeca cei mai mulți ablegați) nu afla de bun răspunsul ministeriului, atunci ministrii depun oficiile lor la mâinile monarcului, ceea ce se dice cumcă „și-au dat dimisiunea, pentru că diet'a li-a votat neîncredere.“

Mai departe, pentru că în cazuri de lipsă ministeriul este detoriu se *dee ordinatiumi*, și este responsabil pentru acestea cași pentru faptele sale, ca se nu vatăme constituțiunea. Că dacă vatăma constituțiunea, atunci diet'a poate se-l pune și sub acuză înaintea unui județiu, ce este anumit ca se-i judece pe miniștri dacă ar face foradelegi.

Ce face monarcul când ministeriul și-a dat dimisiunea ?

Monarcul judecă între ministeriu și dietă.

Când socote cumcă diet'a e în drept, monarcul primește dimisiunea și chiumă din majoritatea dietei alți barbati de miniștri.

Era când se pare că ministeriul e în drept, atunci monarcul demandă închiderea dietei și alegeri nouă de ablegați.

II. Municipiele.

Cum se împarte țier'a ?

Țier'a se împarte în municipie, cari sunt seu 1. comitate, seu 2. orășie libere regesci. De tot sunt 63 de comitate, era dintre orășie 26 sunt municipie.

Ce afaceri au comitatele ?

1. A efectui, adica a implini legile tierii si ordinatiunile ministeriului.

2. Fiind ca ele cunosc mai bine necessitatile lor, pentru acestea pot se-si face legi particulare, adica *statute*, si acest drept se dice autonomia municipala. Statutele se substern la ministeriu pentru aprobare.

3. Compun bugetul, — si spre aprobare se inaintéza la ministeriu, — pentru toate spele ce le are municipiul cu administratiunea si cu oficialii sei, cu drumurile, si cu averea municipala. Infintiéza ofi-ciele de lipsa si sterg celea superflue. Decid in causele ce s'au substernut de la comunele din comitat, si revidéza socotile comunelor.

4. Pot spune parerea lor si in afaceri dietali, asia ca scriu la ministeriu séu petitiunéza la dieta, si pot recercá (rugá) pre cele lalte municipie ca si ele se spriginésca acea scrisóre séu acea petitiune.

Cari sunt organele comitatului ?

1. Comitetul comitatens, si mai multe comissiuni ;
2. oficialii comitatului.

Ce este comitetul comitatens ?

Este representanti'a comitatului, ce o compun de diumetate virilistii, adica acei locuitori din comitat, cari solvesc mai multa contributiune (in duplu li se socóte contributiunea preotilor, invetiatorilor, diregatorilor de stat, avocatilor, medicilor si celor lalti onoratorii d. e. daca solvesc 200 florini li se socóte casí cum ar solvi 400 florini)—éra de diumetate barbati alesi, câte pe 6 ani, de cetatienii cu drept electoral. Numerul tuturor'a e de 120—600 de membri, si se aduna barem de dóue ori intr'un an: tómn'a

pentru bugetul anului venitoriu, si primavér'a pentru socotile anului trecut. Adunarea acestui comitet se numesce congregatiune comitatensa.

Ce sunt comissiunile comitatense ?

Comitetul compune din sinul seu mai multe comissiuni, d. e. cea permaninte, carea pregatesce cauzele ce au se se substérna la congregatiune ; — cea candidatória, pentru alegerea de oficiali ; — comissiunea centrala pentru compunerea listei alegatorilor sel. dar dintre tóte mai importanta este comissiunea administrativa.

Ce scim despre comissiunea centrala pentru compunerea listei electorali ?

Sub presiedinti'a vicecomitelui, congregatiunea alege o comissiune centrala pe 3 ani pentru compunerea listei electorali. Acést'a trimite in fiecare cere de alegere, in lun'a lui Maiu, câte 3 membri, se-i conscrie pe alegatori, si aceia conscrierea lor o presinta apoi la comissiunea centrala spre revedere. Comissiunea centrala, dupa revisiune, trimite la fiecare comuna list'a alegatorilor din acea comuna, insemiintindu-i si punendu-le un termin pana cand fie cine póte se reclame, adeca daca a ramas din lista, póte cere se fie introdus, de asemenea póte cere se se stérgea cel introdus cu nedreptul. Reclamarile se dau in comune mari la antistia, éra in comune mici la notariu, ca se le inainteze la vicecomite ca la presiedinte al comissiunei spre decidere. Cine nu e indestulit apoi cu decisul ce s'a adus a supr'a reclamarii sale, acel'a predà la presiedintele comissiunei centrali recursul seu catra curi'a regésca. Cei introdusi in acésta lista electorala, sunt in urmatoriul an alegatori de ablegati la dieta si de reprezentanti la municipiu. Aceste liste se reved in fiecare an.

Cum se compune comissiunea administrativa comitatensa si ce afaceri are?

Se compune 1. din organe de stat: comite suprem, inspector regesc de dare, inspector regesc de scóle, procurorul de stat, un referinte economic denumit de ministeriu, 2. din organe municipale: vicecomite, protomedicul, fiscul comitatens, presedintele sedriei orfanali, 3. din 10 membri alesi de congregatiune câte pe 2 ani. Acésta comissiune grigesce ca organele de stat se lucre in contielegere cu cele municipale, in afaceri de dare, de militia scl. Celor de sub obligamentul militar, li dà licentia de casetoria; si cand o néga, se póte recurge la ministeriu in decurs de 14 zile. Mai departe, manuesce disciplin'a, adeca sustiene ascultarea si ordinea intre oficialii comitatului.

Cari sunt oficialii comitatului?

Sub conducerea comitelui suprem, pe care l'a denumit monareul, congregatiunea alege oficialii comitatului, câte pre 6 ani, pentru centru si pentru cercuri.

In centru sunt: vicecomitele, notarii comitatensi, fiscul, presedintele si asesorii sedriei orfanali, cassariul, protomedicul scl.

In fiecare cerc sunt pretorii cercuali pentru comunele din acel cerc, medicul cercului, tutorul scl.

III. Comunele.

Câte clase de comune sunt?

Trii, si a nume 1. orasielle cu magistrat propriu. Acestea corespund de a dreptul cu vicecomitele. —Celea lalte 2. comune mari si 3. comune mici, forméza mai multe la olalta un cerc séu o pretura,

si sunt supuse pretorului cercual (solgabireului) de la carele primesc ordinatiunile comitatense.

Ce descliniere este între comunele mari si comunele mici ?

Comune mari sunt acelea (orasie, opide seu sate) cari din ale lor puteri proprie pot suportá sarcinile comunale si sustiené diregatorii de lipsa, d. e. carea singura are notariul seu comunal, este comuna mare.

Comunele mici numai impreuna mai multe sustien un notariu, carele de aceea se numesce notariu cercual.

Cari sunt afacerile comunale ?

1. A decide in acele cause cari interesáza numai pre comuna, si a face statute pentru necessitatiile particulari ale comunei (care drept se dice autonomia comunala.) Statutele au se se substérna la comitat spre aprobare.

2. A administrá averea comunei, a face bugetul, si dupa ce l'a aprobat comitatul, a aruncá si incasá contributiunea comunala.

3. A purtá grige de drumurile si de punctile comunei, de seraci si de spitale, de securitatea publica scl.

Aceste afaceri comun'a le decide si le essecute prin antisti'a sa; inse cand vré se vinda o avere comunala seu se primésca o sarcina seu obligament, atunci trebuie se céra mai anteiu invoirea comitatului, si daca comitatul denéga, póte comun'a se recurga la ministeriul de interne.

Orasiile cu magistrat mai au si alte afaceri, si a nume: ingrigesc de starea sanitaria, de terguri, decid certele între maiestri si invetiacei, între stepani si servitori, au sedria propia orfanala scl. cari afaceri,

in comune mari si mici, le ingrivesce comitatul prin pretorii sei.

Cari sunt organele comunei?

Representanti'a comunala, si 2. antisti'a adeca oficialii comunali.

Cum se compune representanti'a si din câti membri?

Representanti'a (de comun se dice si comitet) se compune de diumetate din acei membri ai comunei, cari solvesc mai multa contributiune, si se numesc virilisti, buna óra cum este si la comitetul comitatens. Éra cea lalta diumetate este alésa de catra toti alegatorii din comuna. In comune mici sunt 10—20, in cele mari 20—40, in orasie cu magistrat 48—200 de membri in representantia, dar nu póte fi ales cine are veri un contract cu comun'a. Representanti'a se aduna barem de dóue ori intr'un an, odata tómn'a pentru bugetul anului vinitóriu, si apoi primavér'a pentru socotile anului trecut. Primariul (judele, bireul, chinezul) este presiedinte.

Cine este alegatoriu in comuna?

In comune mari si mici fiecare locutoriu, trēcut de 20 de ani al etatei si care solvesce contributiune de doi ani. In orasie cu magistrat, cel ce are drept electoral de ablegat la dieta.

Cum se compune antisti'a comunala?

Antisti'a se compune:

1. In comune mari, de primariul si suplintele acestuia (judele de lege) barem patru jurati, cassariu, notariu, tutor, medic. Pre toti i-aleg alegatorii din

comuna, pre bazea candidatiunei ce a facut'o reprezentanti'a comunala ;

2. in comune mici, de primariu si suplintele acestuia, barem doi jurati si notariul cercual. Si pre acestia i-aleg alegatorii din comuna, pre bazea candidatiunei de la reprezentantia, numai pre notariu nu, pentru cà pe notariul cercual il candidéza si l'aleg in sesi reprezentantiele acelor comune, cari s'au asociat intr'un cerc notarial ; in fine

3. in orasiile cù magistrat, magistratul e antistia.

Pre câti ani se fac alegerile ?

Representantii in comune casí in comitetul comitatens se aleg câte pre 6 ani, antistii comunali câte pe 3 ani, numai notariul pre viétia.

Cel neindestulit cu un decis al reprezentantiei séu al antistiei, séu cu atare alegere, unde cérca lecuire ?

Cel neindestulit recurge la comitat in decurs de 15 zile, care recurs in scris trebuie se-l dee la pretor.

D. Drepturi cardinali si detorintie generali.

Ce numim drepturi cardinali ?

Drepturi cardinali séu fundamentali le numim acelea, ce ómenii le aveau inca pana a nu intrá in stat. Adeca, ómenii aveau si mai nainte drepturi si detorintie catra familia, catra sine, catra vecini scl. dar de slabi nu le puteau tóte sustiené si validitá, pana ce nu intrara in stat, ca se li ajute statul, cu tóta puterea sa essecutiva, carea este destul de tare. Statul a recunoscut acele drepturi, le-a intarit cu detorintie generali, le-a primit ca de fundament la celea lalte drepturi ce le-au castigat cetatienii apoi, si

tóte acestea le-a regulat cu legi, ca se scie fiecare cetatian câta libertate are.

Ce este libertatea ?

În stat, libertatea este dreptul fiecui, de a face tóte, câte nu vatema pre altii ; si totodata este detorinti'a fiecui, de a respectá drepturile álui. Asia s'a inbinat dreptul cu detorinti'a, sub nume de libertate.

Cari sunt drepturile cardinali ?

I. Dreptul de om, adeca libertatea persónei si egalitatea innaintea legii.

II. Libertatea consciintiei, adeca dreptul religiei.

III. Dreptul la nationalitate.

IV. Libertatea invetiamentului.

V. Dreptul de asociatiuni, de petitiuni si de gravamine.

VI. Dreptul la avere si la obligatiuni.

În contr'a facatorilor de rele ne scutesce

VII. Dreptul penal ; — în fine avem

VIII. Judetie, cari se judece certele pentru averi si se pedepsésca pre facatorii de rele.

Cari sunt detorintiele generali ?

I. Detorinti'a a invetiá carte.

II. Detorinti'a a militá, si

III. Detorinti'a a suportá sarcinile publice, adeca a solvi contributiunile fiecine de dupa averea sa.

DIREPTURI.

I. Libertatea si egalitatea persónei.

Ce este libertatea personala ?

Persón'a fiecarui cetatian este libera, adeca : Nu esiste sclavia, nici robote, si nici un obligament ce

se nu se póta rescumperá. Éra din iobagi'a de mai nainte n'au remas de cât *regalele*, adeca acel drept al fostului domn de pament, ca el singur se tiena birt si móra; dar si *regalele*, in multe locuri, comunele mai cu pricepere si cu diligintia le-au rescumperat loru-si. Mai departe, nici-un cetatian nu póte fi judecat, mai nainte de a fi ascultat. Nimene nu póte fi inchis; mai nainte de a fi judecat, cu esceptiunea casurilor de crime mari. Parerea sa fie-cine liber o póte spune si tipari. Pedéps'a cu bat'a, adeca batai'a este stérsa, pentru cà e in contr'a demnității personali. Fiecine si-alege lucrul, ocupatiunea, maiestri'a séu profesiunea, pentru care se sente mai capace, si se póte asiediá in tíera ori unde, si cand vré póte esi din tíera dupa ce a implinit servitiul militariu.

Ce este egalitatea de naintea legii?

Legea si judecat'a are se faca dreptate egalmente pentru toti, pentru cei bogati casí pentru cei sermani. Nu face intre persóne alte descliniri, de cât cele ce sunt de la natura d. e. consangenitatea, etatea, samesitatea scl.

Ce scim despre consangenitate?

Toti câti s'au nascut de la un parinte, sunt consangeni. Parintele reprezenta pre fiii sei innaintea legii, si este responsabil pentru densii pana ce ajung la etatea de majoreni.

Ce scim despre etate?

Acele persóne, cari n'au ajuns anul 24 al etatei, se numesc minorene, si inaintea legii le reprezenta parintele séu tutorul. Implinind 24 de ani, devin majorene, si intra in folosinti'a tuturor drepturilor.

Cine este tutorul ?

Dacă moare părintele și rămân prunci minori, aceștia se numesc orfani, și se pun sub tutorat, adică capeta un tutor carele se îngrijesc de *educatiunea* lor și se administrează *averea* orfanilor. Deci tutorul este în locul părintelui, și pentru cei de sub tutoratul său, adică pentru pupiii săi, este responsabil sedrii orfanale de la comitat.

Din privința sănătății, ce desclănțire este între persoane ?

Unele persoane sunt morboase, de nu pot purta grije de averile lor ; aici se socotesc și predatorii. Morbosii și predatorii se pun sub curatela, adică capeta un *curator*, care se administrează *averea* lor.

II. Libertatea religiunii și Statutul organic.

Ce este libertatea conștiinței ?

Este dreptul fiecărui cetățean să aparțină la aceea religie, ce o crede mai bună decât după conștiința sa, deci nu poate fi supus să contribuie la alta religie.

Ce este libertatea religiunii ?

Este dreptul celui care are religia să exercite liber al ritului său, al sărbătorilor și ceremoniilor bisericesti.

Care religii sunt recunoscute în stat ?

1. Cea romano-catolică și greco-catolică, 2. cea greco-orientală, 3. amândouă religiunile protestante și cea unitară, 4. religia mozaică sau evrească.

Cari sunt legile fundamentali pentru romanii de religiunea greco-orientala?

1. Legea a 9. din anul 1868 prin care statul a recunoscut metropoli'a romanilor greco-orientali cu diecesele sale, si 2. „Statutul organic al bisericei gr. or. romane din Ungari'a si din Transilvani'a“ ce l'a facut Congresul national bisericesc in 1868 si l'a santionat Maiestatea Sa in anul 1869.

Ce drept s'a recunoscut bisericei gr. or. romane in Statutul organic?

Dreptul a-si regulá, administrá si conduce afacerile bisericesci, scolari si foundationali prin factorii sei independinti si dupa form'a reprezentativa.

Despre ce tractéza Statutul organic?

Despre 1. parochii, 2. protopresbiterate, 3. diecese, si 4. metropolia.

Ce este parochi'a?

Intrunirea crestinilor spre a sustiené un'a séu mai multe biserici, scóle si cimiterie, unul séu mai multi preoti si invetiatori.

Cine inplinesce afacerile parochiei?

1. *Sinodul parochial*, in care ieu parte toti parochianii majoreni ce si-inplinesc detorintiele parochiali. Se tiene barem odata intr'un an, in lun'a lui Ianuarius, pentru socotile din anul trecut si pentru bugetul anului ce urméza.

2. *Comitetul parochial*, de 10—30 de membri, alesi de sinod pe 3 ani. Comitetul escrie concurs pentru oficiele din parochia: preot, invetiatoriu scl. face candidatiunea dintre cei recurinti, si acea candidatiune

o substerne la sinod carele alege. De asemenea, ori ce propunere, de la comitet cauta se mérga la sinod spre aprobare.

3. *Epitropi'a parochiala*, alésa tot de sinod si pe 3 ani pentru trebile economice, pentru bugetul si socotile parohiei, ce se supun la comitet si apoi la sinod in fiecare an.

Ce este protopresbiteratul?

Intrunirea mai multor parochii séu comune bisericesci sub un protopresbiter, pentru afacerile bisericesci, scolare si fondatiunali.

Cine implinesce afacerile protopresbiteratului?

1. *Scaunul protopresbiteral*, judeca diferintiele intre preoti si comune, si afacerile de casetoria.

2. *Sinodul protopresbiteral*, consta din o tertialitate de preoti si de dóue tertialitati mireni alesi de parochii pe 3 ani. Din sinod se alege scaunul protopresbiteral si

3. Comitetul protopresbiteral,

4. *Epitropi'a protopresbiterala*.

Ce este dieces'a séu eparchi'a?

Intrunirea mai multor parochii, protopresbiterate si monastiri sub un episcop.

Cine implinesce afacerile eparchiale?

1. *Sinodul eparchial séu diecesan*, ce consta din 20 de preoti, si 40 de mireni ce i-au ales parochie, câte pe 3 ani.

2. *Consistoriul eparchial*, carele se inparte in trii senate, si a nume a) senatul bisericesc, la care intra apelatele de la scaunele protopresbiterale, b) senatul scolariu, si c) senatul epitropesc.

Ce este metropoli'a ?

Intrunirea mai multor diecese sub un metropolit.

Cine implinesce afacerile metropoliei ?

1. *Congresul national-bisericesc* (sinodul metropolitan) ce consta din 30 de reprezentanti din cler alesi de preoti si 60 de reprezentanti mireni alesi din parohii.

2. *Consistoriul metropolitan,*

3. *Sinodul episcopesc*, in care ieu parte numai episcopii si porta grige de invetiatur'a religi'osa in sc'ole.

Câte specie de sc'ole avem ?

Avem sc'ole teologice, pentru cei ce se pregatesc de preoti, si sc'ole pedagogice-preparandiali pentru cei ce vor se fie invetiatori ; éra pentru poporul roman ort. avem pana acum'a numai sc'ole poporane elementari.

III. Dreptul la nationalitate.

In ce consiste dreptul la nationalitate ?

Dupa legea a 44. din 1868.

1. Comunele si-aleg in seze limb'a protocólelor si a administratiunei. Deci comunele romane pot alege limb'a romana. In comunele miste, daca sunt barem $\frac{1}{5}$ membri romani in represantia, pot pretinde a se purtá protocóle si romanesce.

2. La adunarea comitatensa putem pretinde a se purtá protocólele si romanesce daca suntem barem $\frac{1}{5}$ membri romani in comitet, si acolo putem vorbi romanesce.

3. La acea comuna si la acel comitat, in care locuim, precum si la guvernul tierii, putem serie romanesce.

4. La județie putem vorbi românește în toate acele afaceri, cari nu pretind o intervenire advocatială.

5. Legile țării le publică ministerul și în traducere autentică română.

IV. Libertatea învățământului.

În ce consiste libertatea învățământului?

După legea nr. 38. din 1868. libertatea învățământului consiste într'aceea, că fiecare confesiune din țară poate se înființeze școli, de asemenea pot și reuniunile și privatii, sub condițiunile ce le pretinde legea.

Era părinții și tutorii sunt liberi a trimite fiii și pupili lor la acea școală, la care voesc, dar pot se-învăța și acasă. Se recere înse că, dacă i-au învățat acasă, pruncii se facă examen anual la cutare școală publică, pe cât timp dăruia oblegământul instrucțiunii; adică până sunt în etatea de 6—15 ani.

V. Dreptul de asociatiuni, de petitiuni și de gravamine.

Ce este adunarea publică?

Este acea întrunire a cetățienilor, ce se ține numai într'o cauză și numai odată său de putine ori d. e. când se întrunesc alegătorii a se consulta că pe cine se alege, său când unii vreau se dea împreună un concert public, o prelegere publică scl. Ținerea adunării trebuie mai înainte anunțată la antistia comunei.

Ce este asociatiunea, societatea său reuniunea?

Este întrunirea cetățienilor pentru un scop, pe mai mulți ani neamintiți d. e. pentru ținerea unui spital, său pentru cultivarea unei științe scl. Toate

acestea trebuie se aiba statute, întarite de ministeriul de interne.

Cari societati sunt regulate cu legi scrise?

1. Asociatiunile industriarilor (maestrilor) si diferitele societati de comertiu (negutiatoria) (legea a 17. din 1884. despre industria, si legea 37. din 1875 despre comertiu) precum si camerile acestor'a,

2. camer'a avocatilor si cea a notarilor publici reg.

Cine pôte fi maestru si cine negutiatoriu?

Fiecare cetatién. Dar este detoriu maestrul in comune mari si mici a se insinúa (inseintiá) la pretor, la magistrat in comunele cu magistrat, ér in orasiile municipale la capitanat, de unde in decurs de trii zile capeta legitimatiune fora a solvi ceva tacsă, si pôte incepe maestri'a sa si a primí invetiacei, de dupa invoierea ce va fi avend cu parintii séu cu tutorii invetiaceilor despre câti ani se tienă invetiatur'a scl. — Negutiatoriul e detoriu se inprotocoleze la tribunal numirea (ce se dice „firm'a“) negutiatoriei, de asemenea trebuie se facă si societatile comerciali.

Cine e avocat si cine notariu public reg.?

Avocat e cel providut cu cualificatiunea pre-scrisa de stat, carele primesce de la cetatiéni inputerirea a conduce afacerile lor de drept si in cas de lipsa a-i representá si in procese la judecatorií. Tot asia face si notariul public regesc, carele e denumit de ministeriu, numai că acest'a nu pôte representá partile in procese.

Ce este dreptul de petitiuni si de gravamine?

Dacă cineva are o cerere, séu are un gravamen că i s'a facut veri o nedreptate de atare oficial séu

de alt cîneva, si nu ar gasi vindecare la judetie, atunci are drept se mîrga cu petitiunea sîu cu gravamenul seu la comuna, la comitat, la ministeriu si la dieta; toti sunt detori se-l asculte, si, se pîte duce chiar la imperatul-rege. De aceea Maiestatea Sa, si cand umbla prin tîera de multe ori, dar la resiedinti'a sa totdeun'a dî *audiintie*. Dilele de audiintia se publica de mai nainte. Atunci cel cu tanguirea se presinta in persîna, dar trebue ca gravamenul sîu petitiunea sa s'o aiba scrisa, si asia s'o dee la man'a imperatîesca.

VI. Dreptul la avere si la obligatiuni.

De cîte feluri sunt averile ?

Unele sunt averi mobile, adeca miscatîrie d. e. vite, instruminte de lucru scl. — éra altele sunt nemobile adeca nemiscatîrie d. e. casa, pamîent.

Ce drepturi avem a supr'a averilor ?

Dreptul de posesiune, si dreptul de proprietate

Ce este posesiunea ?

Este dreptul a tiené, si a folosi o avere.

Ce este proprietatea ?

Este dreptul a tiené, a folosi si a dispune despre o avere fora nici o restringere. Deci proprietariul e totdeun'a si possessor, dar possessorul nu e pururia si proprietariu.

Cum se castiga o avere ?

Cu invoirea proprietariului de mai nainte, daca d. e. ni-o vinde, ni-o donéza scl. si ni-o trada; de asemenea se castiga cu moscenirea.

199461

A câmpul o duce, ajunge dacă proprietariul
nu trăde.

~~La~~ ~~stare~~ ~~de~~ ~~proprietate~~ ~~este~~ ~~de~~ ~~ajuns~~ ~~tradarea~~ ~~sau~~ ~~tra-~~
~~si~~ ~~de~~ ~~cele~~ ~~nemobile~~ ~~se~~ ~~mai~~ ~~recere~~ ~~si~~ ~~in-~~
~~scrierea~~ ~~in~~ ~~cartea~~ ~~funduala~~, ~~ca~~ ~~numai~~ ~~dupa~~ ~~inscriere~~
~~si~~ ~~de~~ ~~proprietate~~ ~~a~~ ~~supra~~ ~~a~~ ~~nemobilelor~~.

De noua cartea *funduala* ?

La ~~încheierea~~ se poartă un protocol despre toți pro-
prietarii. La ~~încheierea~~ fiecare proprietariu are o cōla de
pagini: la ~~încheierea~~ celei se numește pagin'a A.
— la ~~încheierea~~ pagin'a B. — faci'a a trei'a pagin'a
la ~~încheierea~~ a patr'a este gōla.

Pe partea A. s'a însemnat cas'a cu pământul
 din jurul ei se dice fund intravilan, apoi vin pa-
 mânturile extravilane adeca cele ce sunt afôra de co-
 muna. **URCĂRI** : scri. fienatie, vinie sel.

Pe ~~parc~~ a B. se însemna cumca cine este pro-
prietar și ce drept a intrat în proprietate.

Pe partea C. se însemna în sir sarcinile ce sunt pe partea A. e. d. dacă proprietariul a luat pe avere și un împrumut de la Petru 200 florini, acest împrumut se însemna la locul anteiu; — a luat apoi alt împrumut de la Iuliu de 350 florini, și acest'a se însemna la locul al doile; în fine a luat al triile împrumut de la Aureliu, și acest'a se însemna la locul al treile, și așa mai departe.

Deci se vinde ceea avere la licitatiune, atunci
mai intai este Petru carele scote banii sei, si numai
ce ramane capeta Iuliu, in fine Aureliu capeta numai
ce ramane daga Iuliu.

De aceea, cine cumpăra o proprietate nemobilă
de la un particular trebuie să aibă la ea, trebuie să aibă la ea, trebuie să aibă la ea

funduala se véda sarcinile, ce pot fi de multe feliuri, ca nu cumva se dee séu se inprumute mai mult de cât ce ajunge proprietatea.

Ce este moscenirea ?

Este dreptul de a luá in possessiune averile repausatului, cu sarcinile ce sunt pre ele.

De câte feliuri este moscenirea ?

Moscenirea este de dóue feliuri, si adeca séu 1. din testament, séu 2. din lege.

Ce este testamentul si cum se face ?

Testamentul este vointi'a ultima a repausatului despre averile sale. Se pôte face testament public inaintea notariului public reg. séu inaintea judetiului reg. cercual. De asemenea se pôte face testament privat a casa intre martori, séu in scris séu cu verb'a.

La testamentul privat scris, daca testatorul l'a scris si subscris cu man'a sa, sunt de ajuns doi martori. Daca l'a scris alta mana, trebuesc patru martori, toti la olalta se fie de facia. La testamentul verbal trebuesc patru martori, toti la olalta se fie de facia.

Cine moscenesce dupa lege ?

Daca nu este testament, séu daca testamentul nu are putere cà e reu facut séu pentru cà testatorul a eschis de tot pre fiii sei, — atunci legea chiama la ereditate (moscenire) pre

1. fiii repausatului, in parti egali ; si daca nu sunt fii séu nepoti, vin

2. parintii repausatului ; inse remane la veduva averea ce a castigat'o repausatul sub durat'a casetoriei.

Cum se obligatiunile ?

Cum se obligatiunile între două sau mai multe persoane care se îndatorează unui altor'a a da sau să facă ceva în numele obligatiunii, de la vorb'a contractării, pentru că au contras și cu-șor au dată celor'a ce le-au făcut.

Cum se execută de contracte ?

1. *Contractul de vîndere și cumpărare*, între cel care vînde și cel ce o cumpără,

2. *Contractul de împrumut*: cel ce da împrumut se numește creditor, și cel ce primește împrumutul se face debitor. Și după împrumut se cere interes, se ni-șorăște că interesul nu pôte fi mai mare de 80% (80 procente, șoră opt după suta pre un an),

3. *Contractul de esarendare*,

4. *Contractul de lucru între proprietari și ser-șor*, și se face se fie prevediuti cu carte de ser-șor și.

Cum se asigură obligatiunile ?

1. *Ca porantia (chizesia)* când langa detoriu se pune se legăsește creditorului că el însuși va plăti datoria dacă detoriul n'ar solvi.

2. *Ca penna (zalog)* când detoriul da creditoru-lu un lucru mobil, cu condițiunea ca dacă n'ar solvi se face penna se pôte vînde pennul și se-si plătească datoria.

3. *Ca ipoteca* (ca asia se numește pennul cel pînă la o casă sau la o pîmînt, ca detoriul da credito-rului se va plăti drept, ca se însemne detori'a la cartea înscrisă pe pîmîntu C. — carea însemnare se face înscrisă în cartea.

Careea este obligatiunea cea mai rigurósa ?

Cambiul séu politi'a. Acésta scrisóre, cauta se cuprinda urmatóriele recerintie : 1. se se numésca cambiul, 2. se se spuna anumit cáta suma, cand si unde se se solvésca, 3. cine este detoriu, 4. cui detoresce, 5. datul, adeca locul, anul, lun'a si di'a cand s'a scris cambiul. Acésta obligatiune de aceea este rigurósa, pentru cá in cas de proces, judecatoriul — pana a nu-l ascultá pre detoriu — il provóca se solvésca ; si detoriul nu se póte scusá cá el n'a capetat nimica de la creditor, pentru cá e acolia cambiul marturia destula in contr'a celuia ce l'a subscris.

VII. Dreptul penal.

Cari foradelegi se pedepsesc de dupa dreptul penal ?

Crimele, delictete si escesele.

Cari sunt crime si delictete ?

1. Vatemarea Maiestatei Sale séu a cutarui membru din famili'a domnitória, 2. Rebeliunea, 3. Opu-
nerea contra organelor de stat, 4. Amenintiarea cetatienilor séu inpedecarea lor la votare, 5. Vatemarea religiunei, 6. Falsificarea banilor, 7. Marturia minci-
nósa si jurament strimb, 8. Ucidere de om, si 9. Va-
temarea cuiva in corp séu in sanetate, 10. Furtul, 11.
Rapirea (gefuirea) 12. Insielatiunea, 13. Falsificatiu-
nea de documinte, 14. Aprinderea, 15. Stricarea
drumurilor de fer si a telegrafelor scl. — Uciderele
se pedepsesc cu mórte pe spendiuratori, éra celea
lalte vine cu inchisóre pre câtva timp séu pre tóta
viéti'a.

Cari sunt escesele?

Bataile pe strate, maltratarea vitelor, neascultarea de organele publice, vragirea scl. Pedéps'a e inchisóre pana la dóue luni si mulcta (glóba) pana la trii sute florini.

VIII. Judetiele.

Cari cause apartien la judetie si cum se inpart judetiele?

La judetie apartien cauzele ce se referesc la averi si la obligatiuni, ce le numim cauze civili, — si toate cauzele penali. Judetiele se inpart in clase, ce se numesc instantie. Éra formele de dupa cari purcedem cu caus'a la instantie, se numesc *procedura*, *proces*.

De câte instantie sunt judetiele?

Judetiele sânt de trii instantie, si anume:

instanti'a I: judetiele cercuali regesci si tribunalele regesci,

intianti'a II: table regesci, un'a in Budapest'a si alt'a in Muresiu-Osiorhei,

instanti'a III: curi'a reg. din Budapest'a pentru tota tier'a.

Pentru ce sunt instantiele?

Pentru ca incepand procesul la instanti'a prima, cine nu se indestulesce cu decisul (cu judecat'a, sentinti'a) — se póta cere a se trimite la instanti'a a II, ce se dice a *apelá*.

De la a II, cel neindestulit póte apelá la a III instantia, éra mai departe nu.

De óra ce sunt dóue feliuri de judetie la instanti'a prima, cum se desclinesc acestea ?

Asia se desclineasc cà judetiul cercual judeca numai de averi mobile si pretensiuni pana la 500 florini. Caus'a ce trece peste valórea de 500 florini si processele despre nemobile, apartien la tribunal. La judetiu, fie-cine póte spune caus'a sa cu vorb'a, si se numesce proces sumariu ; dar la tribunal e procesul scripturistic si gelbitoriul trebuie se mérga cu avocat.

Mai departe, la penale, judetiul cercual judeca numai despre escese, éra delictetele si crimele apartien la tribunal.

Pentru *escas*, decisul judetiului cercual merge in apelata la tribunal ca la II instantia, apoi la tabul'a regia ca la instanti'a III si ultima.

Ce este statariul ?

Este un tribunal penal straordinariu, a caruia compunere o dispune ministeriul de interne dupa celererea comitatului, cand se inmultiesc fórté uciderile, gefuirile, aprinderile. Statariul se publica in fiecare comuna. Acest tribunal procede riguros, si pre cei prinsi ii judeca indata, de comun la mórté, in care cas nici nu li se dà drept a apelá.

La 3 óre dupa judecata, vinovatii sunt pe spendiuratori. — Inse acel criminal, care din libera voia merge si se preda la judetiu, nu póte fi judecat in mod statarial, ci numai dupa cea comuna procedura penala.

Sunt si judetie particulari ?

Sunt, dintre cari amintim 1. judetiul comunal ; in cause ce nu pestrec valórea de 20 florini si le judeca

antisti'a comunala, 2. judetiul de terg, pentru tergu-
rile de tiéra si de septemana, 3. judetiul ales, cand
amendóue partile se întieleg se-si aléga câti-va insi
de judecatori (arbitri) si acestia decid caus'a defini-
tiv, adeca nici apelata nu mai póte se fie.

DETORINTIE.

I. Detorinti'a a invetiá carte.

In ce se cuprinde detorinti'a a invetiá carte ?

Legea tierii (a 38. din 1868) obléga pre toti
parintii a trimite pruncii si fetele la scóla, si a nume
pre tinerii de 6—12 ani in scól'a de tóte dilele, éra
pre cei de 13—15 ani in scól'a de repetitiune du-
minec'a si in serbatori. Asia-dara obligamentul tineru-
lui la scóla tiene de la al 6. pana la al 15. an al
etatei.

De asemenea sunt detori tutorii se trimita pu-
piliu lor, maiestrii se trimita pre invetiacei si stepanii
pre servitori, la scól'a de tóte dilele séu la cea de
repetitiune, de dupa cum este etatea tinerului.

Parintele, tutorul, maiestrul si stepanul cari nu
implinesc acésta lege, se vor pedepsi, si daca nici dupa
pedepse nu trimit pruncii la scóla, atunci se ié fiul
de la tata, pupilul de la tutor, invetiachelul de la ma-
iestru si servitoriul de la stepan.

II. Detorinti'a a militá.

In ce consiste detorinti'a a militá ?

Statul—ca se-si apere esistinti'a sa in afóra, si
ca se-si întarésca puterea essecutiva in lontru — are

lipsa de militia. Deci a impus tuturor cetatienilor detorinti'a a militá.

Acésta detorintia se incepe cu 1. Ianuarius a anului aceuia, in care tinerul intra in al 20-le an al etatei sale; atunci are se se presenteze la comissiunea de assentare. Daca comissiunea il afla de apt la militia, tinerul devine inrolat, si trebuie se servésca 3 ani la linia servitiu activ, 7 ani la reserva, si 2 ani la aperarea tierii (honvidi) de tot 12 ani, d. e.

	linia	reserva	reserva suplini- tória	aperarea tierii	sum'a anilor
A	3	7	—	2	12
B	—	—	10	2	12
C	—	—	—	12	12

Inrolarea se intempla pentru urmatóriele trii categorii: 1. linia, 2. reserva suplinítória, 3. aperarea tierii.

Tinerii vin la assentare in rond, de dupa numerii ce i-au tras la sórte. Si cine nu e inrolat in class'a I adeca cu al 20-le an al etatei, éراسi vine la assentare in class'a II cu anul al 21-le al etatei, si in fine in class'a III cu al 22-le an.

Deci, in essemplul de sus, A. a fost inrolat la linia, unde a servit 3 ani, apoi a trecut in reserva 7 ani, in fine 2 ani la aperarea tierii; asia a implinit 12 ani.

Acum se implinise acel numer de tineri (contingentul) ce avea se-l dee cercul de recrutatiune, pre cand veni rondul la B; de aceea n'a fost B inrolat la linia, ci la rezerv'a suplinitória, si numai cand s'ar goli locurile in linia (d. e. prin eliberari, mörte scl.) atunci B din rezerv'a suplinitória va fi chlamat la servitiu activ in linia, adeca se suplinésca locul gol.

Nu mai erá loc nici in linia, nici in rezerv'a suplinitória, cand veni rondul la C; de aceea C a fost inrolat de a dreptul la aperarea tierii (honvidi) si toti anii i-a inplinit acolo.

Precum vedem, ori de unde incede cineva servitiul, in urma vine la aperarea tierii (honvidi) ba-rem 2 ani.

Éra servitiul asiá se intempla cá:

I. la linia servesce tinerul 3 ani continu, adeca servitiu activ séu presentia in arme,

II. la reserva, tot in al doile an — sub durat'a de 7 ani a reservei—merge pe 13 dile la deprindere in arme; in anul in care nu e chlamat la deprindere in arme, e indetorat a se presentá la controla in lun'a lui Octobre,

III. la rezerv'a suplinitória, merge in anul prim la servitiu de 8 septemani, spre instruere, éra in urmatorii 9 ani numai la controla,

IV. la aperarea tierii vin unii degiá pregatiti in arme, altii nu sunt pregatiti, de aceea servitiul diferesce (cei nepregatiti servesc activ cel mult un an) dar si cei eliberati de servitiu trebuie se se presente odata in an la controla.

Teologii, si preparandii (din cursurile ultime) sunt eliberati de la servitiul activ la linia. Teologul, dupa ce se santiesce de preot, devine transpus in list'a

capelanilor militari din reserva; éra invetiatoriul, in feriele mari scolare se duce, cand la deprindere in arme cand la controla.

In fine insemnám cá dupa ce a trecut tinerul peste cele 3 clase de assentare, séu peste servitiul activ de 3 ani, atunci se póte insurá (casetori) desí ar fi inca in legatura militara d. e. la reserva séu la aপরার তীরী. Éra cei inrolati de a dreptul la reserv'a suplinitória, se pot insurá numaidecát forá nici o licentia militara.

Ce este tacs'a militara ?

Acei tineri, cari nu sunt apti de militia si de aceea n'au fost inrolati, au se solvéscá in fiecare an o tacsá, ce se arunca si se incasséza cu celea lalte contributiuni. Dar tinerii inrolati, fie in veri care categoria, sub tóta durat'a celor 12 ani, nu solvesc nici o tacsá militara.

Cine se elibera de la militia ?

1. unicul fiu, carele are se sustiena o mama veduva séu un tata neputincios, séu frati ori surori minorene,

2. unicul ginere, daca are se sustiena o sócra veduva séu un socru neputincios, daca veduvi'a séu neputinti'a n'a esistat inca nainte de nunt'a fetei lor,

3. unicul nepot cand sustiene un mosiu neputincios trecut peste 70 de ani,

4. cel ce are degiá un frate la militia si a casa un parinte neputincios.

Petitiunea de eliberare trebue provediuta cu documinte de la preot si de la comuna, si data preto-rului cu o luna mai nainte de assentare, ca se le astérna la comissiune. Petitiunea si documintele sunt

seutite de timbru. Aceste petitiuni se numesc *reclamatii*. Daca tinerul s'a eliberat de asta data, reclamatiunea trebuie renoita si in anul urmatoriu, si in fiecare an, in care e chemat la assentare. Daca tinerul nu s'a eliberat, p^ote recurge (apela) in decurs de 14 zile, si recursul il da la pretor carele se-l substerna la vicecomite. Tot pre acele cause se p^ote cere si eliberarea unui tiner carele degia servece in militia.

III. Detorinta a suportă sarcinile publice si a solvi contributiunile.

Cum se sustiene statul?

Statul se sustiene cu medilóce materiali, adeca cu bani. Venite de bani sunt a) de la averile statului si de la intreprinderile lui d. e. de la imprimarea (baterea) de bani scl. b) de la contributiuni (dare, portia, datia.)

Câte feluri de contributiuni sunt?

1. *Contributiuni directe*, cari statul le incaséza de a dreptul de la proprietarii obiectelor supuse la contributiune, asia sunt: contributiunea de pament, de casa, de castig si venit, de fodine (bái), de la intreprinderile publice cum sunt drumurile de fer scl. apoi contributiunea de dupa capitale, cea de lucs si de venat. Tot la contributiunile directe apartiene si asia-numitul *ecivalent*, ce se solvesce separat de dupa pamenturile bisericesci si preotiesci.

2. *Contributiuni indirecte*, ce statul le pune pe anumite articule de consum, de aceea se si numesc contributiuni de consum, precum: contributiune de spirt, de vin si de carne, de bere si de sacar.

Mai departe, aduc statului venit, si tot la contributii se numara :

3. *Monopótele*, adica acel drept al statului ca numai el se economiseze si se negutiatorésca cu unele articole, precum sunt: monopolul de tabac (tutan, duhan) apoi monopolul de sare si loteri'a.

4. *Timbrele*, ce se pun pre documinte si acte judecatoresti, pre calindarie si anuntiuri scl. — *Competintiele erari* ce se solvesc pentru transcrieri in cartile fundua pentru mosceniri scl. — *Tacsele* pentru nobilitate, pentru title, decoratiuni, ranguri si unele diregatorii. — *Vamile*, de pre articolele de comertiu.

Cine conduce afacerile de contributii in municipiu ?

Inspectorii regesci de dare, ingrigesc de arunc (impartire) si de incassare. Cel neindestulit cu dispusetiunea inspectorului, póte recurge in contr'a aceleia in decurs de 15 zile la comissiunea administrativa comitatensa. Era in casuri de grindina, reversare de ape, foc, ghiacia scl. se cerem de la antisti'a comunala se faca conform legii aretare la comitat, despre daunele ce s'au causat in tierini séu in vinie si altele, ca comitatul se medilocésca o reducere (scaritiare, inputienare) drépta a contributiei séu stergerea ei.

Afóra de celea catra stat, ce contributii mai sunt ?

1. Contributiiunea *comunala* si 2. cea *municipala*, pentru necessitatile comunei si ale municipiului si pentru organele lor, 3. contributiiunea *de cult*, pentru biserica si scóla, preoti si invetiatori.

Afóra de contributiuni, ce sarcini publice mai avem ?

1. *Lucrul public*, pentru sustinerea si repararea drumurilor si a puntilor comunali si municipali. Acest lucru il putem face séu in natura (adeca cu palmele nóstre si cu vitele nóstre) séu se-l rescumperàm in bani. Tacsele (pretiurile) de rescumperare le defige municipiul.

2. Proprietarii de *cai*, sunt obligati ca in fiecare an se presinte caii innaintea unei comissiuni, carea conscrie cei buni, pentru casul daca militi'a ar avé lipsa de ei, cà atunci proprietarii sunt detori se-i dee militiei, dar capeta desdaunare (despagubire).

Registru alfabetic de materie.

(Cifr'a înseamnă pagin'a.)

A.

Ablegat 21.
Absolutism 20.
Adunari publice 37.
Advocat 38.
Alegatori, de ablegati la
dieta, si de represen-
tanti la comitat 21.
22. 26.
Alegatori, de reprezentanti
si de antistia in co-
mune 29.
Antistia comunala 29.
Apelare 44.
Aperarea tierii 47. 48.
Arbitri 46.
Assentare 47.
Audiintie 39.
Audiul 3.
Avere mobila 39.
Avere nemobila 39.

B.

Balade 15.
Bugetul comitatului 26.
" comunei 28.
" parochiei 34.
" tierii 22. 23.
Bunul moral 9.

C.

Cai 52.
Cas'a reprezentantilor 20.
" magnatilor 20.
Cambiu 43.

Camera (advocatia, comer-
ciala, industrială, no-
taria) 38.

Carte funduala 40.
Cercetare 12.
Cetatian 18. 20.
Comerciu 38.
Comisiuni comitatense 26.
29.

Comitat 24. 25.
Comite suprem 27.
Comitetul comitatului 25.
" parochiei 34.

Comuna 27.
Competintie erariali 51.
Concert 37.
Congregatiune comitatensa
26.

Connationali 17.
Consangenitate 32.
Consciintia 33.
Constitutiune 20.
Contract 42.
Contributiuni 22. 31. 50. 51.
Corpul omului 3.
Crime 43.
Cumpet 8.
Curatia 8. 13.
Curator 33.
Curia regésca 44.

D.

Dare, datia (vedi contribu-
tiuni)
Datine 15.

Delegatiune 22. 23.

Delicte 43.

Detorintie 5. 6. 31.

Devis'a nationala 18.

Diecesa 35.

Dieta 21. 22.

Dimissiunea ministeriului
24.

Dirept electoral, 21. 22.
26. 29.

Direpturi cardinali 31.

Dorinti'a fericirii 4. 5. 9.

E.

Ecuivalent 50.

Egalitate 32.

Eparchia 35.

Episcop 21. 35.

Epitrop 35.

Esceza 44.

Estravilan 40.

Estate 32.

F.

Facultatile corpului 3.
suffletului 4.

Familia 7.

Firma 38.

Fisc 27.

Fortetia 9. 11.

Frate 7.

G.

Garantia 42.

Globa 44.

Gluma 15.

Gravamen 38.

Gustul 3. 8.

I.

Industria 38.

Inspectori de dare 51.

Instantia 44. 45.

Instinct 4.

Intabulare 42.

Interpelatiune 24.

Inteligintia 4. 8.

Intravilan 40.

Inveninari 8.

Invetiament 37.

Ipoteca 42.

J.

Judetie (alese, cercuali, co-
munali, de terg) 44.
45. 46.

Justitia 9.

L.

Legaminte nationali 14. 15.

Lege 20.

Lenios 12. 13.

Libertate 31.

Limba 16.

Lista electorala 21. 22. 26.

Locuintie 8.

Lucru 8. 13.

" public 52.

Lucs 9.

M.

Magnati 20.

Maiestria 38.

Majoreni 32.

Metropolia 34. 36.

Militia 31. 47. 48.

Ministeriu 23.

Minoreni 32.

Moderatiune 9. 11.

Monarchia 19.

Monopol 51.

Moscenire 41.

N.

Nationalitate 16. 36.
Negutiatoriu 38.
Notariu comunal 28. 30.
" cercual 28. 30.
" public regesc 38.

O.

Obligatiuni 42.
Oficialii comitatului 27.
Onoratorii 21. 25.
Orfan 44.

P.

Parinti 7.
Parlament 23.
Parochia 34.
Pemn 42.
Petitiuni 38.
Politia seu cambiu 43.
Port 15. 16.
Posessiune 39.
Pretor 27. 28.
Procedura, proces 44.
Proces scripturistic 45.
" sumariu 45.
Proprietate 39.
Protopresbiterat 35.
Pupil 3.
Puterea legelativa 20.
" essecutiva 23.

R.

Reclamatiiuni, la list'a electorala 26.
Reclamatiiuni, la militia 50.
Regalie 32.
Religiune 6. 33.
Representanti'a tierii 20.

Representanti'a comitatului 25.
comunei 29.

Republica 19.
Reuniune 37.

S.

Santiunare 21.
Sarcina publica 31. 52
Sedria orfanala 27.
Sentiul, estern, intern, 3. 4.
Servi 13. 42.
Societate 37.
Statariu 45.
Statul 18. 19.
Statute comunale 28.
" municipale 25.
Statutul organic 33. 34.
Successiune 41.

T.

Tacsa (erariala, militara, pentru lucrul public) 49. 50. 52.
Temperantia 9. 11.
Testament 41.
Timbru 51.
Traditiune 15. 39. 40.
Tribunal 44. 45.
Tutor 33.

V.

Vama 51.
Veduva 41.
Vicecomite 27.
Virilisti la comitat 25.
" comuna 29.
Virtute 9.

7347664 _____
20

La autorul sunt de vendut:

Fisic'a in scól'a poporana	40 cr.
Istori'a universala, ales a natiunei romane si a regatului Ungaria	30 cr.
Carte de rugatiuni si de cantari bisericesci, legata	20 cr.
Biblia, testamentulu vechiu si nou	20 cr.

ANTICARIAT TIMISOARA
Lei 40

PRETIUL 40 cr. v. a.